

تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر حقوق زنان

فریبا حیدری

چکیده

یکی از اهرم‌های اصلی تحریم‌های اقتصادی، محدودیت دسترسی به منابع اقتصادی است که این مسئله نتایج و پیامدهای کوتاه مدت و بلندمدت بسیاری بر زندگی گروه‌های مختلف چون زنان داشته است. در نوشتار پیش رو در پی پاسخ به این سؤال هستیم که تحریم‌های اقتصادی چه تأثیری بر حقوق زنان در جامعه هدف دارد. در پاسخ به این سؤال این فرضیه که تحریم‌های اقتصادی منجر به رشد خشونت و تبعیض و نقض حقوق زنان در جامعه هدف می‌شود، مورد واکاوی قرار می‌گیرد. نتیجه اینکه تحریم‌های اقتصادی منجر به نقض حقوق زنان در جامعه هدف شده است.

کلیدواژه: تحریم اقتصادی، حقوق زنان، حقوق سیاسی مدنی، حقوق

اقتصادی، حقوق اجتماعی

مقدمه

حیات یک کشور با مشارکت زنان در حیات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن جامعه ارتباط مستقیم دارد. این در حالی است که بیشترین افرادی که در جهان در صف دریافت غذا می‌ایستند زنان‌اند و بر اساس گزارشی در خصوص زنان در آموزش عالی در جهان در حالی که ۷۰ درصد فقیران و ۶۴ درصد بی‌سوادان جهان را زنان تشکیل می‌دهند، فقط ۳۳ درصد زنان نسبت به مردان در آموزش عالی سهیم‌اند. تنها یک دهم نمایندگی مجالس قانونگذاری دنیا به زنان تعلق دارد. کمتر از یک هفتم مشاغل مدیریتی دنیا در دست آنان است و در کشورهای در حال توسعه زنان فقط یک ششم مقامات وزارتی را برعهده دارند. (جلالی، ۱۳۸۳: ۱۱۸) این در حالی است که نیمی از جمعیت جهان را زنان تشکیل داده‌اند و دو سوم ساعات کار انجام شده توسط زنان صورت می‌پذیرد. این شرایط حاکم بر زنان در دنیای امروز است. اگر پیامدهای ناشی از اعمال تحریم اقتصادی بر آنان را مورد بررسی قرار دهیم به افزایش تبعیض‌ها و نقض حقوق آنها بیشتر پی می‌بریم. در نوشتار پیش رو در پی پاسخ به این سؤال هستیم که تحریم‌های اقتصادی چه تأثیری بر حقوق زنان در جامعه هدف دارد؟ در پاسخ به این سؤال این فرضیه که تحریم‌های اقتصادی منجر به رشد خشونت و تبعیض و نقض حقوق زنان در جامعه هدف می‌شود، مورد واکاوی قرار می‌گیرد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی تحلیلی است و فرضیه با ارائه مستندات تاریخی به اثبات رسیده است.

۱. چارچوب نظری

چارچوب نظری ما در این پژوهش برای بررسی تأثیر تحریم های اقتصادی بر حقوق زنان مهم ترین میثاق ها و کنوانسیون های بین المللی حقوق بشری که توسط سازمان ملل به تصویب رسیده است، می باشد از جمله: منشور حقوق بشر، میثاق حقوق سیاسی - مدنی، میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان و اعلامیه محو خشونت علیه زن می باشد.

از مهم ترین سند های بین المللی در مورد حقوق زنان می توان به «کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان» که در ۱۸ دسامبر ۱۹۷۹ میلادی و «اعلامیه محو خشونت علیه زن» که در ۲۰ دسامبر ۱۹۹۳ میلادی به تصویب مجمع عمومی ملل متحد رسیدند، اشاره نمود.

۲. تحریم اقتصادی

استفاده از تحریم های اقتصادی^۱ به منظور اجرای مقاصد سیاسی روش جدیدی نیست. دولت ها به دلایل مختلف در طول تاریخ به تحریم های اقتصادی متوسل گردیده اند. (اسخریف، ۱۹۹۳: ۳) تحریم اقتصادی از آن دسته مفاهیمی می باشد که گرچه دارای ماهیتی سیاسی در سطح بین الملل می باشد، ولی همواره خود را به شکل حقوقی متجلی می کند. اینگونه تحریم ها که در عرصه اقتصاد بین الملل ظهور می یابد به عنوان حربه ای از سوی دولت ها و سازمان های بین المللی علیه یک کشور به کار می رود. (خواجهی، ۱۳۹۱: ۳) منظور از تحریم اقتصادی کاهش یا متوقف ساختن، یا تهدید به توقف روابط اقتصادی، تجاری و مالی متعارف با کشور هدف از سوی دولت کشور تحریم کننده است. منظور از روابط «متعارف» در این تعریف، روابط در وضعیت بدون اعمال تحریم است. در واقع تحریم،

1. Economic sanctions

سلاحی اقتصادی در میدان مبارزه‌ای غیرنظامی است که دیپلماسی را از گفتگو فراتر برده و وارد عمل می‌شود. (ایلر، ۲۰۰۷: ۴)

نهاد «تحریم کننده» ممکن است دولت یک یا چند کشور از قبیل آمریکا و یا یک سازمان بین‌المللی از قبیل سازمان ملل باشد. «کشور هدف» کشوری است که مستقیماً مورد اعمال سیاست‌های تحریم واقع شده است. منظور از «اهداف سیاست خارجی» تغییر در رفتارهای سیاسی کشور هدف است که تحریک کننده به طور صریح یا ضمنی در پی آن است. (هافاور و همکاران، ۲۰۰۷: ۳) (فدائی، ۱۳۹۴: ۱۱۴)

اعمال این تحریم‌ها اغلب با عنوان ابزاری جهت پیشبرد اهداف حقوق بشری توجیه شده است، اما مطالعه آثار ناشی از اعمال تحریم بر کشورهای هدف، نشانگر این واقعیت است که تحریم‌های اقتصادی نه تنها به بهبود وضعیت حقوق بشر کمکی نکرده‌اند، بلکه آن را وخیم‌تر نموده است. (امین‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۸۳) از نظر داکسی تحریم‌های اقتصادی اقداماتی منفی محسوب می‌گردند که درصدد تأثیرگذاری بر رفتار کشور از طریق تهدید و در صورت ضرورت، تحمیل مجازات به منظور عدم رعایت قانون می‌باشند. (داکسی، ۱۹۷۲: ۵۲۸)

تحریم اقتصادی در دو حوزه تحریم‌های تجاری و تحریم‌های مالی اعمال می‌شود. منظور از تحریم تجاری ممنوعیت صادرات و واردات محصولات است و تحریم مالی بر جریان‌های مالی و سازمان‌های مرتبط با آن چون بانک‌ها و بانک مرکزی اعمال می‌گردد. تأثیری که تحریم‌های اقتصادی بر وضعیت زنان دارد از طریق دو سازوکار است. اولین سازوکار شامل هزینه‌های مستقیم تحریم‌ها بر تخریب معیشت زنان و سازوکار دوم رشد خشونت جنسیتی و نقض حقوق زنان پس از بی‌ثباتی نظم اجتماعی در سایه تحریم است. گزارش تکان دهنده یونیسف در دسامبر ۱۹۹۴ در خصوص به مخاطره افتادن سلامتی ۵/۳ میلیون نفر از مردم عراق و سوءتغذیه آنها شامل ۵/۱ میلیون نفر از کودکان

زیر ۱۵ سال و ۲۳۰۰۰۰ نفر از زنان آبستن و شیرده که در نتیجه تحریم های اتخاذ شده از طرف شورای امنیت در اول آگوست ۱۹۹۰ به علت حمله عراق به کویت صورت گرفت، عمق فاجعه ای این چنین را به تصویر می کشد. (رابزمن و استویچ، ۱۹۹۸: ۱۰۴)

۳. حقوق سیاسی - مدنی زنان^۲

به حقوق سیاسی مدنی زنان در میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی اشاره شده است. در ماده سوم آمده است: «دولت های طرف این میثاق متعهد می شوند که تساوی حقوق زنان و مردان را در استفاده از حقوق مدنی و سیاسی پیش بینی شده در این میثاق تأمین کنند.»

در بند ۵ از ماده ششم آمده است: «حکم اعدام در مورد جرائم ارتكابی اشخاص کمتر از هیجده سال صادر نمی شود و در مورد زنان باردار قابل اجرا نیست.»

در ماده بیست و سوم آمده است:

۱. خانواده عنصر طبیعی و اساسی جامعه است و استحقوق حمایت جامعه و حکومت را دارد.

۲. حق نکاح و تشکیل خانواده برای زنان و مردان از زمانی که به سن ازدواج می رسند به رسمیت شناخته می شود.

۳. هیچ نکاحی بدون رضایت آزادانه و کامل طرفین آن منعقد نمی شود.

۴. دولت های طرف این میثاق تدابیر مقتضی به منظور تساوی حقوق و مسئولیت های زوجین در مورد ازدواج در مدت زوجیت و هنگام انحلال آن اتخاذ خواهند کرد. در صورت انحلال ازدواج پیش بینی هایی برای تأمین حمایت لازم از اطفال به عمل خواهند آورد.

۴. حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی زنان^۳

به حقوق اجتماعی اقتصادی زنان در میثاق بین‌المللی حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ میلادی سازمان ملل متحد اشاره شده است. در ماده ۳ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آمده است: «کشورهای طرف این میثاق متعهد می‌شوند که تساوی حقوق مردان و زنان را در استفاده از کلیه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مقرر در این میثاق تأمین نمایند.»

حق بر آموزش از حقوق اجتماعی اقتصادی و فرهنگی است که در مواد ۱۳ و ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ میلادی بیان شده است. در ماده ۱۳ این میثاق آمده است: «کشورهای طرف این میثاق حق هرکس را به آموزش و پرورش به رسمیت می‌شناسند.»

۱. کشورهای مزبور موافقت دارند که هدف آموزش و پرورش باید نمو کامل شخصیت انسانی و احساس حیثیت آن و تقویت احترام حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باشد. علاوه بر این کشورهای طرف این میثاق موافقت دارند که آموزش و پرورش باید کلیه افراد را برای ایفای نقش سودمند در یک جامعه آزاد آماده سازد و موجبات تفاهم و تساهل و دوستی بین کلیه ملل و کلیه گروه‌های نژادی، قومی یا مذهبی را فراهم آورد و توسعه فعالیت‌های سازمان ملل متحد را به منظور حفظ صلح تشویق نماید.

۲. کشورها طرف این میثاق اذعان دارند که به منظور استیفای این حق:

الف. آموزش و پرورش ابتدایی باید اجباری باشد و رایگان در دسترس عموم قرار گیرد.

3. Women's Social, Economic and cultural Rights

ب. آموزش و پرورش متوسطه به اشکال مختلف آن از جمله آموزش و پرورش فنی و حرفه‌ای متوسطه باید تعمیم یابد و به کلیه وسایل مقتضی به ویژه به وسیله معمول کردن تدریجی آموزش و پرورش مجانی در دسترس عموم قرار گیرد.

ج. آموزش و پرورش عالی باید به کلیه وسایل مقتضی به ویژه به وسیله معمول کردن تدریجی آموزش و پرورش مجانی به تساوی کامل بر اساس استعداد هرکس در دسترس عموم قرار گیرد.

د. آموزش و پرورش پایه (اساسی) باید حتی الامکان برای کسانی که فاقد آموزش و پرورش ابتدایی بوده یا آن را تکمیل نکرده باشند، تشویق و تشدید بشود.

ه. توسعه شبکه مدارس در کلیه مدارج باید فعالانه دنبال شود و نیز باید یک ترتیب کافی اعطاء بورس‌ها (هزینه تحصیلی) برقرار گردد و شرایط مادی معلمان باید پیوسته بهبود یابد.

۳. کشورهای طرف این میثاق متعهد می‌شوند که آزادی والدین یا سرپرست قانونی کودکان را بر حسب مورد در انتخاب مدرسه برای کودکان سواى مدارس دولتی محترم بشمارند. مشروط بر اینکه مدارس مزبور با حداقل موازین (قواعد) آموزش و پرورش که ممکن است، دولت تجویز یا تصویب کرده باشد مطابقت کند و آموزش و پرورش مذهبی و اخلاقی کودکان مطابق معتقدات شخصی والدین یا سرپرستان آنان تأمین گردد.

۴. هیچ یک از اجزای این ماده نباید به نحوی تفسیر گردد که با آزادی افراد و اشخاص حقوقی به ایجاد و اداره مؤسسات آموزشی اخلاص نماید مشروط بر اینکه اصول مقرر در بند اول این ماده رعایت شود و تعلیماتی که در چنین مؤسساتی آموزش داده می‌شود با موازین حداقل که ممکن است دولت تجویز کرده باشد، مطابقت کند.

و در ماده ۱۴ این میثاق نامه آمده است: «هر کشور طرف این میثاق که در زمان امضای آن هنوز نتوانسته است در قلمرو اصلی خود یا دیگر سرزمین‌های تحت حاکمیت خود آموزش و پرورش ابتدایی اجباری مجانی تأمین نماید، متعهد می‌شود ظرف مدت دو سال یک طرح تفصیلی تدابیر لازم برای تحقق بخشیدن تدریجی اجرای کامل اصل آموزش و پرورش اجباری مجانی برای عموم در ظرف مدت چند سالی که در خود طرح تصریح بشود تنظیم و تصویب کند.»

حق بر آموزش از حقوق ذاتی بشر است. این حق به عنوان حق «توانمندساز» زمینه بر خورداری فرد از توانایی‌ها و استعدادهايش را فراهم خواهد نمود تا از آن طریق بتواند از سایر حقوق و تکالیف خود بهره‌مند گردد. (راجندرا پراساد، ۲۰۰۵: ۸) ماده ۱ بند ۲ کنوانسیون یونسکو علیه تبعیض در آموزش ۱۹۶۰ همه اشکال و سطوح آموزش از جمله دسترسی به آموزش، استاندارد و کیفیت آموزشی و شرایطی که آموزش ارائه می‌شود را جز حق بر آموزش می‌داند. (حبیبی مجنده و همکاران، ۱۳۹۱: ۵) به حقوق کار زنان در ماده ششم و هفتم میثاق بین‌المللی حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اشاره شده است. در ماده ششم آمده است:

۱. کشورهای طرف این میثاق حق کارکردن را که شامل حق هرکس است به اینکه فرصت یابد به وسیله و کاری که آزادانه انتخاب یا قبول می‌نماید معاش خود را تأمین کند، به رسمیت می‌شناسند و اقدامات مقتضی برای حفظ این حق معمول خواهند داشت.

۲. اقداماتی که کشورهای طرف این میثاق به منظور تأمین اعمال کامل این حق به عمل خواهند آورد، باید شامل راهنمایی و تربیت فنی و حرفه‌ای و طرح برنامه‌ها و خط مشی‌ها و تدابیر فنی باشد که از لوازم تأمین توسعه مداوم اقتصادی،

اجتماعی و اشتغال تام و مولد است تحت شرایطی که آزادی های اساسی سیاسی و اقتصادی را برای افراد حفظ نماید.

و در ماده هفتم آمده است: «کشورهای طرف این میثاق حق هرکس را به تمتع از شرایط عادلانه و مساعد کار که به ویژه متضمن مراتب زیر باشد به رسمیت می شناسند.»

الف. اجرتی که در اصل، امور ذیل را برای کلیه کارگران تأمین نماید.
مزد منصفانه و اجرت مساوی برای کار، با ارزش مساوی و بدون هیچ نوع تمایز. به ویژه این که زنان تضمین داشته باشند که شرایط کار آنان پایین تر از شرایط مورد استفاده مردان نباشد و برای کار مساوی مزد مساوی با مردان دریافت دارند.

مزایای کافی برای آنان و خانواده شان طبق مقررات این میثاق.

ب. ایمنی و بهداشت کار.
ج. تساوی فرصت برای هرکس که بتواند در خدمت خود به مدارج مناسب عالی تری ارتقاء یابد، بدون در نظر گرفتن هیچگونه ملاحظات دیگری جز طول مدت خدمت و لیاقت.

د. استراحت، فراغت و محدودیت معقول ساعت کار و مرخصی ادواری با استفاده از حقوق و همچنین مزد ایام تعطیل رسمی.

۵. تأثیر تحریم های اقتصادی در نقض حقوق زنان بر اساس مستندات

یکی از اهرم های اصلی تحریم های اقتصادی، محدودیت دسترسی به منابع اقتصادی است که مهم ترین آنها تجارت برون مرزی می باشد، لذا دولت هدف از یک شریان اصلی که نیازهای مادی جامعه از طریق آن برآورده می شود را از دست می دهد و نبود ثروت

موجب می‌شود تا منابع لازم برای پیشبرد اهداف حقوق بشری موجود نباشد. برای مثال روشن است که ارتقای وضعیت دسترسی به منابع آموزشی، نیازمند صرف سرمایه‌های عظیم است و اگر کشوری به این منبع دسترسی نداشته باشد، قطعاً در پیشبرد اهداف با مشکل مواجه خواهد بود. (امین‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۸۳) با بررسی گزارش‌ها از کشورهایی چون عراق، برمه، هائیتی و ... که تحریم اقتصادی بر آنها اعمال شده این نتیجه به دست آمده که تحریم‌های اقتصادی اثر منفی بر حقوق زنان از جمله حق آموزش، کار، بهداشت و سلامتی و رفاه آنان در این کشورها داشته است.

بنا بر گزارش یونسکو کشور عراق پیش از جنگ خلیج فارس و تحمیل تحریم‌های اقتصادی یکی از بهترین سیستم‌های آموزشی منطقه را داشت، اما تحریم‌ها چنان وضعیتی را برای معلمان عراقی ایجاد نمود که بسیاری از آنان یا به رانندگی تاکسی مشغول گردیدند و یا در خیابان‌ها سیگار می‌فروختند و دانشجویان برای خرید کتاب‌ها و مجلات گدایی می‌نمودند. (اسدی، ۱۳۸۶: ۶۶) همچنین مدارس فاقد کتاب درسی کافی بودند. خدمات آموزشی در کمترین حد ممکن بود و تجهیزات و ساختمان‌های مدارس به علت عدم نگهداری تخریب گردیدند.^۴ در عراق دسترسی زنان به آموزش مستقیماً تحت تأثیر تحریم‌ها بود. هیچ پولی برای اختصاص به آموزش وجود نداشت. فقدان منابع مالی فرار مغزها را به دنبال داشت، یعنی معلمان و اساتید دانشگاه برای یافتن فرصت شغلی به جاهای دیگر رفتند. (الجواهری، ۲۰۰۸: ۳۰۲)

در گزارش نیویورک تایمز از برمه آمده است که تحریم منجر به از بین رفتن ۴۰۰۰۰۰ شغل در صنعت نساجی این کشور شده است و بیشترین تعداد افرادی

4. Iraq, Education in Transition Needs and Challenges. UNESCO, 2004, P (III), p (VI).

که شغل خودشان را از دست داده‌اند، زنان بودند. این زنان برای تأمین هزینه زندگی مجبور به روسپی‌گری در این کشور شده‌اند. (نیکلاس‌دی، ۲۰۰۳: ۸)

با اعمال تحریم اقتصادی آمریکا در ۱۹۹۱ در هاییتی شاهد بسته شدن کارخانه‌های تولیدی هستیم تا آنجا که تا ژانویه سال ۱۹۹۴ تنها ۴ عدد از ۱۴۵ کارخانه فعال بودند. تعداد زیادی از کارگران که در بخش صنعت مونتاژ مشغول بودند از ۴۴۰۰۰ نفر در سال ۱۹۹۱ به ۸۰۰۰ نفر در سال ۱۹۹۴ تقلیل یافتند. زنان که ۸۰ درصد از کارگران صنعت مونتاژ بودند و حداقل یک سوم آنها سرپرست خانوار بودند، سخت‌ترین آسیب را دیدند. با محاسبه اینکه هر کارگر مشغول در صنعت مونتاژ ۶ نفر وابستگان فامیلی خود را حمایت مالی می‌کرده است. تقریباً یک چهارم از یک میلیون مردم هاییتی منبع اصلی درآمد خود را از دست داده بودند. (گیبونز، ۱۹۹۹: ۱۵۰۰)

گزارش‌ها در سال ۱۹۹۴ نشان داد که ۱۸ درصد از زنان هاییتی دچار سوء تغذیه هستند. این نرخ برای زنان روستایی ۲۱ درصد بود و کم‌وزنی نوزادان متولد شده از ۱۰ درصد به ۱۵ درصد افزایش یافته بود. (گیبونز، ۱۹۹۹: ۱۵۰۱)

نتیجه‌گیری

یکی از اهرم‌های اصلی تحریم‌های اقتصادی، محدودیت دسترسی به منابع اقتصادی است که این مسئله نتایج و پیامدهای کوتاه مدت و بلند مدت بسیاری در حوزه‌های مختلف زندگی یک ملت داشته است. منظور از تحریم اقتصادی کاهش یا متوقف ساختن یا تهدید به توقف روابط اقتصادی، تجاری و مالی متعارف با کشور هدف از سوی سازمان بین‌المللی و یا دولت کشور تحریم کننده است. اعمال این تحریم‌ها اغلب با عنوان ابزاری جهت پیشبرد اهداف حقوق بشری توجیه شده است، اما مستندات و گزارش‌ها از کشورهای هدف نشان می‌دهد، تحریم اقتصادی منجر به نقض حقوق بشر در این کشورها شده است. با بررسی این گزارش‌ها این نتیجه حاصل شد که این تحریم‌ها در حوزه زنان منجر به افزایش تبعیض و خشونت و نقض حقوق آنان در حوزه آموزش، کار، بهداشت و رفاه شده است.

پژشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. امین زاده، الهام؛ غلامی، وحیده (۱۳۹۲) تحدید اعمال تحریم های اقتصادی در پرتو ضوابط حقوق بشر، قواعد رقابت و حقوق اجتماعی، فصلنامه روابط خارجی، سال پنجم، شماره سوم.
۲. جلالی، محمود (۱۳۸۳)، حقوق بشر زنان در حقوق بین الملل و وضعیت ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۶.
۳. خواجهی، غلامرضا (۱۳۹۱) تحریم اقتصادی از منظر حقوق بین الملل با تأکید بر حقوق بین الملل اقتصادی و حق توسعه، فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه سابق)، دوره جدید، سال نوزدهم، شماره ۲.
۴. حبیبی مجنده، محمد؛ عبدالملکی، مهدی؛ موسوی انزهایی، سیده زهرا (۱۳۹۱) تحریم های اقتصادی و نقض حق بر آموزش، حقوق بشر، جلد ۷، شماره ۱.
۵. فدائی، مهدی؛ درخشان، مرتضی (۱۳۹۴)، تحلیل کوتاه مدت و بلند مدت تحریم های اقتصادی بر رشد اقتصادی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی، سال پنجم، شماره هجدهم.
6. Al-Jawaheri, Yasmin Husein (2009), Book Review: Woman in Iraq: The Gender Impact of International Sanctions, Journal of International Women's Studies.10 (4) Reviewed by: Guthrie, Amber, Arrington, Christina; Mohammsd, Kisser, and Rothblum, Esther.
7. Gibbons, ma, Elizabeth& Garfield, Richard. Dr Ph, Rn (1999), "The Impact of Economic Sanction on Health and Hu-

man Rights in Haiti, 1991-1994", American Journal of Public Health, Vol 89, No 10.

8. Doxy, Margaret (1972): International Sanctions: A framework for Analysis with Special Report to the U.N and Southern Africa, 28 Int'l Organization.

9. Eyler, R (2007), Economic Sanctions International Policy and Political Economy at Work, Palgrave Macmillan.

10. Iraq, Education in Transition Needs and Challenges. UNESCO, 2004, P (III).

11. Hufbauer, G., Jeffrey, S., Elliott, K, & Oegg, B (2007), Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy, 3rd Ed, Institute for International Economics, Washington DC.

12. Nicholas D, Kristof (2003), "Our Man in Havana", N.Y. Times, Nov.8.

13. Rajendra Prasad, Kundu (2005), "The Right to Education: Some Theatrical Issues", Contemporary Issues and Social, Jawaharlal Nehru University.

14. Reisman Michael and Douglas L. Stevick (1998): The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programs, European J. of Int'l law 9.